

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI TA'LIM MUHITIDA TALABALAR INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Usmonov Sherzod Axmadjonovich
Farg'ona davlat universiteti
Psixologiya kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt asosidagi ta'lim muhitida talabalar intellektual salohiyatini rivojlantirishning psixologik omillari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalari talabalarning bilim olish uslubi, fikrlash jarayoni, motivatsiyasi, mustaqil izlanish faoliyati va kasbiy tayyorgarligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Maqolada talabalarning intellektual rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida kognitiv mustaqillik, ijodiy tafakkur, tanqidiy yondashuv, raqamli savodxonlik, o'z-o'zini boshqarish, refleksiv fikrlash va kasbiy motivatsiya yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellektidan ta'lim jarayonida samarali foydalanish imkoniyatlari va uning ayrim psixologik xavflari ilmiy-nazariy jihatdan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, intellektual salohiyat, kognitiv mustaqillik, ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, kasbiy motivatsiya, talaba shaxsi.

XXI asr ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining keng qo'llanilishi ta'lim jarayonining psixologik mazmunini yangicha talqin qilishni talab qilmoqda. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida talabalarni faqat tayyor bilimlar bilan qurollantirish yetarli emas. Chunki zamonaviy jamiyatga mustaqil fikrlaydigan, yangilikka tez moslashadigan, murakkab axborot oqimini tahlil qila oladigan, ijodiy va tanqidiy tafakkurga ega bo'lgan salohiyatli kadrlar zarur.

Sun'iy intellektning ta'lim jarayoniga kirib kelishi talabalar intellektual faoliyatining yangi shakllarini yuzaga chiqarmoqda. Endilikda talaba ma'lumotni faqat eslab qoluvchi emas, balki uni tanlovchi, saralovchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va yangi sharoitda qo'llovchi subyekt sifatida shakllanishi kerak. Shu sababli ta'lim jarayonida talabalar intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi raqamli ta'lim muhitining psixologik xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Sun'iy intellekt vositalari talabalarga murakkab mavzularni tushuntirish, individual ta'lim yo'nalishini tanlash, tezkor teskari aloqa olish, mustaqil topshiriqlarni bajarish va ijodiy g'oyalarni shakllantirishda yordam beradi. Biroq bu vositalardan noto'g'ri foydalanish talabalarda tayyor javoblarga qaramlik, mustaqil fikrlashning pasayishi, yuzaki bilim olish va ijodiy izlanishning susayishiga ham olib kelishi mumkin. Shuning uchun sun'iy intellektidan foydalanish jarayonida psixologik determinantlarni chuqur o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Talabalar intellektual salohiyatini rivojlantirishning muhim psixologik omillaridan biri — kognitiv mustaqillikdir. Kognitiv mustaqillik talabaning bilim olish

jarayonida mustaqil fikrlashi, savol qo'yishi, muammoni tahlil qilishi va qaror qabul qila olishida namoyon bo'ladi. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari talabaga ma'lumot topishda yordam beradi, ammo bu jarayon talabaning o'rniga fikrlash emas, balki uning fikrlash jarayonini faollashtirishga xizmat qilishi kerak. Agar talaba sun'iy intellektidan faqat tayyor javob olish uchun foydalansa, uning intellektual mustaqilligi rivojlanmaydi. Aksincha, sun'iy intellektidan savol berish, taqqoslash, tahlil qilish va xulosani tekshirish vositasi sifatida foydalanilsa, kognitiv mustaqillik kuchayadi.

Ikkinchi muhim omil — ijodiy tafakkurdir. Zamonaviy ta'limda salohiyatli kadr deganda faqat bilimli mutaxassis emas, balki yangi g'oya yarata oladigan, mavjud muammolarga noodatiy yechim topa oladigan, o'z kasbiy faoliyatida innovatsion yondashuvni qo'llay oladigan shaxs tushuniladi. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt talabalarga ijodiy fikrlash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, talaba turli g'oyalarni solishtirishi, yangi loyiha modeli tuzishi, ilmiy matnlarni tahlil qilishi, taqdimot yoki tadqiqot konsepsiyasini ishlab chiqishi mumkin. Biroq ijodiy tafakkur faqat texnologiyadan foydalanish orqali emas, balki muammoli vaziyatlar, mustaqil topshiriqlar, bahs-munozara va refleksiv tahlil orqali rivojlanadi.

Uchinchi omil — tanqidiy fikrlashdir. Sun'iy intellekt davrida talaba axborotdan foydalanishda ehtiyotkor, tahliliy va mas'uliyatli bo'lishi zarur. Chunki sun'iy intellekt tomonidan berilgan javoblar ba'zan umumiy, noaniq yoki ilmiy jihatdan yetarlicha asoslanmagan bo'lishi mumkin. Shu sababli talaba har qanday ma'lumotni tekshirishi, manbasini aniqlashi, dalillarni solishtirishi va mustaqil xulosa chiqarishi lozim. Tanqidiy fikrlash intellektual salohiyatning asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u talabani passiv bilim oluvchidan faol tahlilchiga aylantiradi.

To'rtinchi omil — raqamli savodxonlikdir. Raqamli ta'lim muhitida talaba elektron resurslardan foydalanish, ilmiy axborotni izlash, onlayn platformalarda ishlash, sun'iy intellekt vositalaridan to'g'ri foydalanish va axborot xavfsizligiga rioya qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Raqamli savodxonlik intellektual rivojlanishning tashqi texnik vositasi emas, balki zamonaviy tafakkur madaniyatining muhim qismidir. Talaba raqamli vositalarni qanchalik ongli va maqsadli qo'llasa, uning bilim olish samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi.

Beshinchi omil — o'z-o'zini boshqarishdir. Raqamli ta'lim sharoitida talaba ko'pincha mustaqil ishlaydi. U o'z vaqtini rejalashtirishi, topshiriqlarni tartibga solishi, chalg'ituvchi omillarni nazorat qilishi va o'z o'quv natijalarini baholashi kerak. Bu jarayonda o'z-o'zini boshqarish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Sun'iy intellekt vositalari talabaning o'quv faoliyatini tashkil qilishga yordam berishi mumkin, ammo ichki intizom, mas'uliyat va maqsadga yo'naltirilganlik talabaning o'zida shakllanishi lozim.

Oltinchi omil — refleksiv fikrlashdir. Refleksiya talabaning o'z bilimini, fikrlash jarayonini, xatolarini va rivojlanish yo'nalishini anglashidir. Raqamli ta'lim muhitida talaba o'z natijalarini tez ko'rishi, xatolarini tahlil qilishi va keyingi o'quv strategiyasini belgilashi mumkin. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar individual tavsiyalar berishi, bilimdagi bo'shliqlarni ko'rsatishi va o'quv faoliyatini yo'naltirishi mumkin. Biroq refleksiya tashqi tavsiya bilan emas, balki talabaning ichki anglash

faoliyati bilan bog'liq. Shu sababli o'qituvchi talabani o'z faoliyatini tahlil qilishga, savol berishga va xulosa chiqarishga muntazam yo'naltirib borishi zarur.

Yettinchi omil — kasbiy motivatsiyadir. Intellektual salohiyatning rivojlanishi talabaning kelajak kasbiga bo'lgan qiziqishi, o'z sohasida muvaffaqiyatga erishish istagi va shaxsiy maqsadlari bilan bevosita bog'liq. Agar talaba o'qiyotgan fanining kelajak kasbiy faoliyatidagi ahamiyatini anglab yetsa, uning bilim olishga bo'lgan munosabati faollashadi. Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar kasbiy motivatsiyani kuchaytirishi mumkin, chunki ular real hayotga yaqin vazifalar, amaliy loyihalar, virtual tajribalar va individual rivojlanish imkoniyatlarini yaratadi.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanishda yana bir muhim masala — psixologik xavfsizlikdir. Talaba raqamli muhitda o'zini erkin, ishonchli va qo'llab-quvvatlangan his qilishi kerak. Agar talaba texnologiyadan qo'rqsa, xato qilishdan xavfsirasa yoki o'z bilimini boshqalar bilan solishtirib, o'ziga ishonchini yo'qotsa, uning intellektual faolligi pasayadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etishda talabalar uchun qulay psixologik muhit yaratish, ularni bosqichma-bosqich o'rgatish va qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari salohiyatli kadrlarni tayyorlashda muhim imkoniyatlarga ega. Ular o'quv jarayonini individuallashtiradi, A talabaga o'z qobiliyatiga mos sur'atda o'rganish imkonini beradi, murakkab mavzularni soddalashtirib tushuntiradi va o'qituvchiga talabalarning o'zlashtirish darajasini tahlil qilishda yordam beradi. Shu bilan birga, o'qituvchi sun'iy intellektdan foydalanishni to'g'ri yo'naltirmasa, talabalarda tayyor matn, tayyor yechim va tayyor xulosaga tayanish odati kuchayishi mumkin. Bu esa intellektual rivojlanishning tabiiy mexanizmlarini cheklaydi.

Shu bois ta'lim jarayonida sun'iy intellekt vositalarini qo'llash quyidagi psixologik tamoyillarga asoslanishi maqsadga muvofiq: talabaning mustaqil fikrlashini saqlash, tanqidiy yondashuvni rivojlantirish, ijodiy topshiriqlarni ko'paytirish, refleksiyaning kuchaytirish, akademik halollikni ta'minlash va texnologiyadan ongli foydalanish madaniyatini shakllantirish.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt ta'lim jarayonida intellektual salohiyatni rivojlantirishning kuchli vositasi bo'lishi mumkin. Ammo bu vositalarning samarasi ularning mavjudligiga emas, balki qanday qo'llanishiga bog'liq. Agar sun'iy intellekt talabaning o'rniga fikrlash vositasiga aylansa, u intellektual rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar u talabaning fikrlashini faollashtirish, savol berish, muammoni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarishga yordam beruvchi vosita sifatida ishlatilsa, ta'lim sifati oshadi.

Talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda o'qituvchining roli ham yangicha mazmun kasb etadi. Raqamli muhitda o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi, nazorat qiluvchi va psixologik qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. O'qituvchi talabaga sun'iy intellektdan qanday foydalanishni, berilgan javoblarni qanday tahlil qilishni, qaysi ma'lumotga ishonish yoki ishonmaslikni, qanday savol berish va qanday xulosa chiqarishni o'rgatishi zarur.

Shu jihatdan, sun'iy intellekt sharoitida salohiyatli kadr tayyorlashning asosiy mezonini faqat texnologik ko'nikmalar emas, balki mustaqil tafakkur, ijodkorlik, tanqidiy yondashuv, kasbiy mas'uliyat va doimiy o'zini rivojlantirishga tayyorlikdir. Demak, raqamli ta'lim muhiti talabalar shaxsining intellektual, motivatsion va refleksiv jihatlarini uyg'un rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim muhiti talabalar intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq bu imkoniyatlardan samarali foydalanish talabaning kognitiv mustaqilligi, ijodiy tafakkuri, tanqidiy fikrlashi, raqamli savodxonligi, o'z-o'zini boshqarish qobiliyati, refleksiyasi va kasbiy motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liq.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt ta'lim jarayonida yordamchi vosita sifatida qo'llanilganda, ular talabaning intellektual faolligini kuchaytiradi, bilim olish jarayonini individuallashtiradi va kasbiy tayyorgarlik sifatini oshiradi. Ammo ularning noto'g'ri qo'llanilishi mustaqil fikrlashning pasayishi, tayyor javoblarga qaramlik va ijodiy izlanishning susayishiga olib kelishi mumkin.

Shuning uchun oliy ta'lim tizimida sun'iy intellektdan foydalanish texnik masala sifatida emas, balki psixologik-pedagogik jarayon sifatida qaralishi lozim. Talabalarni salohiyatli kadr sifatida tayyorlash uchun raqamli texnologiyalar ularning tafakkurini almashtiruvchi emas, balki uni rivojlantiruvchi vosita bo'lishi zarur. Ana shundagina raqamli ta'lim muhiti intellektual yetuk, ijodkor, mas'uliyatli va raqobatbardosh mutaxassislarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
2. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. London: Routledge, 2001.
3. Bruner J.S. *The Process of Education*. Harvard University Press, 1960.
4. Sternberg R.J. *Successful Intelligence: How Practical and Creative Intelligence Determine Success in Life*. New York: Plume, 1997.
5. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books, 1983.
6. Deci E.L., Ryan R.M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum, 1985.
7. Zimmerman B.J. Self-regulated learning and academic achievement: An overview. *Educational Psychologist*, 1990.
8. Mayer R.E. *Multimedia Learning*. Cambridge University Press, 2009.
9. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO, 2023.
10. OECD. *Artificial Intelligence and the Future of Skills*. OECD Publishing.
11. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report 2025*. Geneva: WEF, 2025.
12. Luckin R. *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. UCL Institute of Education Press, 2018.

